

Розділ 1

ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ ЯК ГЛОБАЛЬНА ПРОБЛЕМА

1.1. Торгівля людьми – чому вона існує?

Робота журналіста над темою «Торгівля людьми» починається з осмислення суті названого/зазначеного явища. Як і чому воно може існувати в сучасному суспільстві? У чому його причини та які механізми має бути задіяно у боротьбі з ним? Чи не є торгівля людьми неподоланною проблемою?

Щоб одержати відповіді на ці запитання, варто розглянути зазначений феномен докладніше.

1.1.1. Торгівля людьми як феномен

Хоча таке явище як работоргівля супроводжувало людство протягом усієї його історії, сучасний феномен, називаний торгівлею людьми, став актуальним для України й інших країн пострадянського простору з початку 90-х років XX століття. Це зумовлено цілою низкою внутрішніх соціально-економічних і нерідко політичних причин, про які буде сказано далі.

Наприкінці XX – на початку XXI століття торгівля людьми набула величезних масштабів. Через цей злочин потерпають чоловіки, жінки, діти незалежно від кольору шкіри, соціального стану, віку.

1.1.2. Причини сучасної торгівлі людьми

Існує багато факторів, що сприяють поширенню торгівлі людьми. Держдепартамент США у щорічній доповіді про торгівлю людьми зазначає такі¹:

- нестатки;
- привабливість кращих умов життя в іншому місці;
- неможливість працевлаштування;
- організована злочинність;
- насильство над жінками й дітьми;
- дискримінація жінок;
- корупція уряду;

¹ Див. вступ до доповіді Держдепартаменту США про торгівлю людьми за 2006 р., <http://www.state.gov/g/tip/rls/tiprpt/2006>.

- політична нестабільність;
- збройні конфлікти;
- культурні традиції, такі як традиційне рабство;
- попит на послуги в сфері секс-індустрії (включаючи дитячу порнографію й секс-туризм) і дешеву нелегальну робочу силу.

Серед основних причин поширення торгівлі людьми в Україні експерти називають такі:

- важке економічне становище громадян і безробіття;
- недостатня поінформованість про можливості працевлаштування за кордоном, незнання міграційного законодавства;
- недостовірне подання інформації про життя за кордоном;
- попит на дешеву робочу силу в країнах призначення;
- активна діяльність злочинних угруповань і недостатнє переслідування торговців людьми;
- насильство в родині².

Коротко проаналізуємо кожну із зазначених причин.

Важке економічне становище громадян і безробіття

Спад виробництва й економічну кризу в 1990-х роках переживали більшість країн пострадянського простору. Мільйони людей залишилися не тільки без роботи за спеціальністю, але і без можливості будь-якого іншого заробітку. Через десятиліття ситуація все ще залишається досить складною.

За даними Державного комітету статистики, рівень зареєстрованого безробіття в країні в серпні 2006 р. становив 2,5% (від загальної кількості населення працездатного віку). Кількість безробітних, що перебувають на обліку в державній службі зайнятості, становить 694,7 тис. громадян України. На одне вільне робоче місце (вакантну посаду) претендують 3 особи³.

² Експертне інтерв'ю з президентом Міжнародного правозахисного центру «Ла Страда-Україна» К.Б. Левченко.

³ Слід зазначити, що дані можуть змінюватися. Інформацію за період, який вас цікавить, можна знайти на сайті Держкомстату <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Недостатня поінформованість про можливості працевлаштування за кордоном, незнання міграційного законодавства

Прагнучи одержати роботу за кордоном, багато українських громадян не підозрюють про те, що легально працевлаштуватися в більшості країн Європи вкрай непросто і зробити це можна через державні центри зайнятості або фірми з працевлаштування, які мають відповідні ліцензії Міністерства праці й соціальної політики України. Водночас деякі агентства пропонують виїхати на роботу за туристичною візою, що не дає права на працевлаштування. Крім того, залишаючись у країні після закінчення терміну дії візи, людина порушує міграційне законодавство, що автоматично робить її перебування в країні нелегальним і є причиною для депортації.

Часто люди покладаються на послуги напівлегальних посередників, які беруть на себе оформлення документів. Через те що документи оформлюються в обхід офіційних процедур, питання перевірки інформації про роботодавця, умови роботи й проживання взагалі не розглядаються.

Недостовірне подання інформації про життя за кордоном

Значну роль у поширенні переважно позитивної інформації про життя за кордоном відіграють ЗМІ – у першу чергу як ретранслятори реклами. Однак реклама, використовуючи яскраві й привабливі образи, не прагне достовірно відобразити дійсність, а виконує зовсім інші завдання. Більшість людей не беруть це до уваги й ототожнюють рекламу з дійсністю. Це сприяє формуванню помилкових переконань і є одним із факторів, що підштовхують до зміни місця проживання, а також пошуку роботи за кордоном.

До висвітлення життя в країнах Європи часом поверхово й некритично ставляться й журналісти. Хоча тиражування винятково позитивної інформації про життя за кордоном у даний час не можна назвати тенденцією в українській журналістиці, окремі матеріали можуть відіграти вирішальну роль у прийнятті рішення про виїзд за кордон⁴.

⁴ Детальніше про роль ЗМІ та інформування про реалії життя за кордоном розповідається у другому розділі посібника.

Попит на дешеву робочу силу в країнах призначення

Більшість країн Європи потребують дешевої робочої сили. Існують певні види робіт, виконувати які згодні тільки мігранти. Часто це низькооплачувана робота без належних умов, а також соціальних гарантій. Місцеві наймані робітники, що мають ширший вибір, можуть відмовитися від її виконання. Так, у Португалії, яка переживає будівельний бум, утворилися тисячі робочих місць, однак неможливість забезпечити гідний рівень оплати праці призвела до припливу трудових мігрантів із багатьох країн пострадянського простору, в тому числі й з України.

Важке економічне становище, відсутність знань про відповідальність за нелегальне перебування в країні або нелегальну працю робить трудових мігрантів уразливими для торговців людьми. Трудові мігранти так само часто потерпають від експлуатації⁵.

Легалізація нелегальних мігрантів, яку в останні роки провели ряд країн Європейського Союзу, проблему не вирішила. На місця легалізованих робітників, новий статус яких дозволив їм знайти легальну та краще оплачувану роботу, прийшли нові мігранти. Фактор попиту на дешеву робочу силу залишається одним з основних аргументів вербувальників, які використовують його для переконання в можливості працевлаштування за кордоном⁶.

Активна діяльність злочинних угруповань і недостатнє переслідування торговців людьми

Торгівля людьми тісно пов'язана з діяльністю міжнародних організованих злочинних груп. За даними ООН, цей різновид кримінального бізнесу посідає третє місце з прибутковості після торгівлі зброєю й наркотиками, при цьому ризик для злочинних угруповань значно менший. Факти торгівлі людьми складніше довести, і далеко не у всіх країнах такий злочин підлягає кримінальній

⁵ Anderson B., Rogaly B. *Forced Labour and Migration to the UK*, Study prepared by COMPAS in collaboration with the Trades Union Congress (2005 p.), с. 8.

⁶ Детальніше про методи вербування див. в розділі «Торгівля людьми – як це відбувається» нашого посібника.

відповідальності. Поєднання невисокого ступеня ризику та більших прибутків роблять цей кримінальний бізнес одним із найпривабливіших.

Насильство в сім'ї

Громадські організації зазначають, що причиною виїзду за кордон (і потрапляння до рук торговців людьми) багатьох жінок є **насильство в сім'ї**, яке спонукає людину, що потерпає від насильства, кардинально змінити життя. При цьому жертви насильства можуть перебувати в пригніченому стані й не бути здатними адекватно оцінити всі ризики, пов'язані з пропозиціями працевлаштування за кордоном⁷.

1.1.3. Торгівля людьми та нелегальна трудова міграція

Економічні труднощі, з якими стикаються жителі країн, що розвиваються, змушують їх шукати роботу за межами місць свого проживання. Виїзд в інший регіон або за кордон із метою працевлаштування називається трудовою міграцією. Сьогодні до міграційного трудового обміну залучено практично всі країни. Різниця в рівні життя й економічних можливостях у різних країнах – основна рушійна сила такої міграції⁸. За оцінками ООН і Міжнародної організації праці (МОП), тільки легальних трудових мігрантів у світі налічується від 120 до 200 млн. осіб порівняно з 75 млн. у 1965 р.⁹ За даними Міжнародної організації з міграції (МОМ), загальна кількість легальних і нелегальних мігрантів у світі становить на сьогодні майже 70 млн. осіб¹⁰.

⁷ Соціальний аналіз основних чинників торгівлі людьми: реальна ситуація та шляхи запобігання/ Державний інститут проблем сім'ї та молоді (Київ, 2003 р.), с. 55–60.

⁸ Stalker P. *Workers without Frontiers. The Impact of Globalization on International Migration* (США, 2000 р.).

⁹ UN Department of economic and social affairs, *Labor migration in International migration policies* (США, 1998 р.), с. 87–172.

¹⁰ За заг. ред. Ю.С. Шемшученка. *Нелегальна міграція та торгівля жінками у міжнародно-правовому контексті* (Київ, 2001 р.), Кн. 1, ч. 1, с. 57.

Згідно з даними Інституту демографії й соціальних досліджень НАН України, чисельність українців, які хоча б один день на рік працювали за кордоном, становить близько 2–2,7 млн. За даними Всесвітнього конгресу українців та Інституту демографії й соціальних досліджень НАН України, розподіл нелегальних мігрантів з України у 2005 був приблизно таким: Росія – 1 млн., Польща – 300 тис., Італія – 200–800 тис., Португалія – 65–150 тис., Іспанія – 100–400 тис., Туреччина – 35 тис. і США – 20 тис. осіб¹¹.

Частина трудових мігрантів успішно працевлаштовуються, а зароблені гроші переказують на батьківщину. В економіку України трудові мігранти щорічно приносять до 4 мільярдів доларів США¹². Однак такі факти жодним чином не зменшують актуальності проблеми торгівлі людьми. З огляду на вкрай обмежені можливості легального працевлаштування в розвинених країнах, міжнародна трудова міграція має переважно нелегальний характер. Часто трудові мігранти або незаконно потрапляють до країни, або працюють без офіційного дозволу. Таким чином, вони стають «групою ризику» для торгівлі людьми. Крім того, порушення міграційного або трудового законодавства спричиняє відповідальність і покарання, зокрема депортацію. Нелегальні трудові мігранти, хоч би якою діяльністю вони займалися, фактично позбавлені більшості прав і легко можуть стати об'єктами експлуатації.

Нелегальна міграція, зокрема трудова, може призвести до торгівлі людьми. Але саме поняття нелегальної міграції є більш загальним і стосується або незаконного в'їзду в країну, або незаконного перебування там. Це означає, що мігрант не має дозволу або документів, необхідних, відповідно до міграційного законодавства, для в'їзду, проживання або роботи в цій країні¹³.

---

¹¹ Цитата за Korrespondent.net від 8.11.2006 р.

¹² Про це заявила народний депутат України Оксана Білозір, виступаючи у Верховній Раді України 14.09.2004 р.

¹³ Перрушу Р. *Глоссарій термінів у сфері міграції* (Женева, 2005 р.).

1.1.4. Різниця між торгівлею людьми та незаконним увезенням мігрантів

Торгівлю людьми досить часто плутають із іншими явищами (зокрема з незаконним ввезенням мігрантів). Наведена нижче таблиця характеризує різницю між цими поняттями¹⁴.

Ознаки	Торгівля людьми	Незаконне ввезення мігрантів
Згода	Незважаючи на те, що не завжди торгівля людьми відбувається без згоди, вона відбувається без справжньої усвідомленої згоди	Незаконне ввезення мігрантів відбувається за повної та умовної згоди
Перетин кордону	Якщо відбувається перетин кордону, він може бути як легальним, так і нелегальним	Перетин кордону завжди відбувається й завжди нелегально
Клієнтські відносини	Клієнтські відносини встановлюються між вербувальником і майбутнім(ими) експлуататором(ами)	Клієнтські відносини встановлюються між перевізником і мігрантом
Використання насильства	Торгівля людьми є насильницьким злочином . Насильство є частиною торгівлі людьми, оскільки людей змушують до покірності	Незаконне ввезення мігрантів є порушенням міграційних законів і порядків . Не визначається як насильницький злочин

¹⁴ Таблицю складено на основі Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, і Протоколу проти незаконного ввозу мігрантів по суші, морю і повітрю, які доповнюють Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р.

Ознаки	Торгівля людьми	Незаконне ввезення мігрантів
Жертва	Жертва – конкретна особа	«Жертвою» є держава, міграційні закони якої порушено
Наслідки	Експлуатація. Жертви перебувають під контролем, часто позбавлені волі; перебувають у підневільному стані й не можуть вирішувати, куди йти та що робити	Мігрант може робити що завгодно і йти куди завгодно

1.1.5. Географія торгівлі людьми

Сучасна торгівля людьми має транснаціональний характер – вона охоплює всі регіони та більшість країн світу. Також зростають масштаби торгівлі людьми всередині країн. У тому разі якщо торгівлю людьми пов'язано з переміщенням через кордони однієї або кількох держав, країни відповідно до їхньої ролі в цьому процесі поділяються на:

- країни походження;
- країни призначення;
- країни транзиту.

При цьому одну й ту ж саму країну може бути віднесено відразу до двох або навіть до всіх трьох категорій.

Україна, насамперед будучи країною походження, є також і транзитною країною, а останнім часом – і країною призначення (здебільшого для дітей із Молдови)¹⁵.

¹⁵ Експертне інтерв'ю з президентом МЖПЦ «Ла Страда-Україна» К.Б. Левченко.

Найпоширенішими країнами призначення для жінок з України є: Туреччина, Росія, Греція, Кіпр, Італія, Іспанія, Сербія, Боснія та Герцеговина, Угорщина, Чехія, Хорватія, Німеччина, Об'єднані Арабські Емірати, Сирія, Китай, Голландія, Канада та Японія¹⁶. Чоловіки найчастіше експлуатуються в Португалії, Іспанії, Росії, Чехії.

1.1.6. Масштаби торгівлі людьми

Дані про масштаби торгівлі людьми, які наводять організації, що протидіють цьому явищу, часто різняться. Це пов'язано з відсутністю єдиних методик підрахунку й аналізу, а також рядом інших причин, про які буде сказано далі. Однак усі експерти погоджуються: торгівля людьми досягла глобальних масштабів.

У доповіді «Глобальний альянс проти примусової праці» за 2005 рік Міжнародної організації праці (МОП) зазначено: у світі налічується близько 12,3 мільйона осіб, які змушені примусово працювати. Із них 2,4 мільйона стали жертвами торговців людьми¹⁷.

За даними Держдепартаменту США, жертвами торгівлі людьми стають 600–800 тис. осіб щорічно. З урахуванням торгівлі людьми всередині країн число потерпілих зростає до 2–4 млн. осіб¹⁸.

Дедалі загрозливіших масштабів набуває торгівля дітьми. За даними ЮНІСЕФ, до цього різновиду нелегального бізнесу щорічно залучено 1,2 мільйона дітей, які зазнають трудової та сексуальної експлуатації¹⁹.

Подібні розбіжності в цифрах пояснюються низкою причин. Так, кількість порушених кримінальних справ та пов'язану з нею кількість потерпілих не можна вважати остаточною, оскільки далеко не всі випадки торгівлі людьми можна виявити, до того ж не в усіх країнах торгівлі людьми приділяють належну увагу і переслідують її за законом. Кількість людей, які заявили про себе як про потерпілих, не

¹⁶ Там само.

¹⁷ Інформація за сайтом ООН <http://www.un.org/russian/news>.

¹⁸ Прес-реліз Міністерства праці США за сайтом Держдепартаменту США <http://usinfo.state.gov>.

¹⁹ Інформація за сайтом ООН <http://www.un.org/russian/news>.

доводить, що їх не може бути більше, оскільки не всі звертаються по допомогу до неурядових організацій або правоохоронних органів. Потерпілі часто не довіряють ані правоохоронним органам, ані іншим структурам і, крім того, прагнуть швидше забути все, що з ними сталося.

Кількість трудових мігрантів, що виїхали за кордон, також не є показником поширення торгівлі людьми. Частина з них можуть бути успішними трудовими мігрантами.

За даними Федерального бюро розслідувань США, торгівля людьми дає 9,5 мільярда доларів щорічного прибутку²⁰. Експерти ООН стверджують: щорічний оборот у сфері торгівлі людьми становить 7–13 млрд. доларів США.

1.1.7. Протидія торгівлі людьми: основні етапи та документи

Уперше про торгівлю людьми як про глобальну проблему було заявлено на початку ХХ століття. Тоді ж виникла потреба напрацювання системних підходів до боротьби із цим явищем. Ряд важливих міжнародних документів, спрямованих на боротьбу з работоргівлею, було прийнято у першій половині ХХ століття.

У 1948 році Генеральна Асамблея ООН прийняла Загальну декларацію прав людини, що закріпила основні принципи міжнародного права. Стаття 4 Декларації зазначає: «Ніхто не повинен утримуватися в рабстві або підневільному стані; рабство й работоргівля забороняються у всіх їхніх видах».

Абсолютну заборону рабства та работоргівлі підтверджено також у статті 8 Міжнародного пакту про цивільні й політичні права 1966 р.

У 2000 році Генеральною Асамблеєю ООН було прийнято Конвенцію проти транснаціональної організованої злочинності і Протокол, що доповнює її, «Про попередження і припинення торгівлі

---

²⁰ Див. доповідь Держдепартаменту США про торгівлю людьми за 2006 р., <http://www.state.gov/g/tip/rls/tiprpt/2006>.

людьми, особливо жінками й дітьми, і покарання за неї». Протокол є основним сучасним документом, спрямованим на боротьбу з торгівлею людьми. Він містить найповніше визначення цього злочину.

Торгівля людьми означає здійснювані з метою експлуатації вербування, перевезення, передачу, приховування або одержання людей шляхом загрози силою чи її застосування або інших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або уразливістю положення, або шляхом підкупу, у вигляді платежів чи вигод, для одержання згоди особи, яка контролює іншу особу. Експлуатація включає, як мінімум, експлуатацію проституції інших осіб або інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю або послуги, рабство або звичаї, подібні з рабством, підневільний стан або вилучення органів.

Ст. 3 (а) Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками й дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності.

Наявність чітко сформульованого міжнародного визначення торгівлі людьми відкрила шлях до вдосконалення національних законодавств і розроблення планів міжнародного співробітництва.

24 липня 2003 року Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) прийняла план дій щодо боротьби з торгівлею людьми. Цей план покликаний надати в розпорядження держав – учасників ОБСЄ всеосяжний інструментарій, який допомагатиме у виконанні їхніх зобов'язань у боротьбі з торгівлею людьми. Його засновано на комплексному підході до боротьби з торгівлею людьми. Документ передбачає захист потерпілих, запобігання

торгівлі людьми й судове переслідування тих, хто вчиняє цей злочин або сприяє йому. План містить рекомендації державам-учасницям і відповідним інститутам, органам і структурам ОБСЄ на місцях щодо оптимальних шляхів вирішення ними цієї проблеми в її політичних, економічних, правових, правоохоронних, освітніх та інших аспектах.

1.2. Торгівля людьми – як це відбувається?

Відповідно до Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками й дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, **торгівля людьми включає:**

I. Дії: вербування, перевезення, передачу, приховування або одержання людей.

II. Способи: загроза силою чи її застосування, або інші форми примусу, викрадення, шахрайство, обман, зловживання владою чи уразливістю положення, або підкуп, у вигляді платежів чи вигод, для одержання згоди особи, яка контролює іншу особу.

III. Мета: експлуатація, що включає, як мінімум, експлуатацію проституції інших осіб або інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю чи послуги, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан чи вилучення органів.

Не всі терміни, що застосовуються у визначенні торгівлі людьми, сформульованому ООН, мають однозначне тлумачення, деякі не визначено зовсім. У нашому посібнику ми використовуємо роз'яснення, наведені в «Анотованому путівнику по повному тексту Протоколу ООН про попередження і припинення торгівлі людьми»²¹, підготовленому Міжнародною правозахисною групою.

²¹ Jordan A.D. *The Annotated Guide to the Complete UN Trafficking Protocol* (Вашингтон, 2002 р.).